

‘Ik sta erbuiten – maar ik sta wel te kijken’

In de wisselrubriek ‘De scriptie – De promotie’ waarin Handelingen interessante masterscripties en promotieonderzoeken onder de aandacht brengt, is de pen deze keer aan Christiane van den Berg-Seiffert. Zij geeft een samenvatting van haar promotieonderzoek naar ‘De relationele dynamiek in geloofsgemeenschappen na seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie vanuit het perspectief van primaire slachtoffers’.

Inleiding en vraagstelling

Dat pastores seksuele relaties aangaan met hun gemeenteleden gebeurt. En niet slechts incidenteel. Lange tijd werd daarbij alleen de vraag gesteld of het seksuele contact een vorm van overspel was. Vaak werden in dergelijke situaties de betrokken vrouwelijke gemeenteleden ervan beschuldigd hun pastor te hebben verleid. Vanwege de machtsasymmetrie die de pastorale relatie kenmerkt, worden seksuele relaties inmiddels als een vorm van misbruik verstaan en is er oog voor de diepe schade die deze relaties teweegbrengen. Naast de psychische en de spirituele gevolgen die het gebeurde heeft voor de primaire slachtoffers, vertellen getroffen ook over de grote sociale gevolgen ervan. Zij vertellen onder meer uitsluiting uit hun geloofsgemeenschap te ervaren.

Om meer zicht te krijgen op de proces-

sen in de geloofsgemeenschap wordt in dit onderzoek de vraag gesteld, hoe mensen die seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie hebben ondergaan, de relatie met hun geloofsgemeenschap door de tijd heen hebben ervaren. Doel van dit onderzoek is om vanuit het perspectief van de primaire slachtoffers te komen tot een beschrijving van de relationele dynamiek in de gemeente na seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie en om de implicaties hiervan voor theologie en gemeentelieven te evalueren.

Dat mensen die grensoverschrijding hebben ervaren doorgaans hun plaats in de geloofsgemeenschap kwijtraken, wordt in praktisch alle literatuur genoemd. Op de vraag hoe dit kwijtraken er precies uit ziet, wordt echter niet of nauwelijks ingegaan. Alleen het mechanisme van *victim blaming* wordt veelvuldig genoemd

en beschreven. De vraag wat er eigenlijk gebeurt wanneer seksuele grensoverschrijding in een geloofsgemeenschap bekend wordt, dat wil zeggen hoe primaire slachtoffers de relationele dynamiek in de geloofsgemeenschap ervaren, is een eerste analysevraag.

In de literatuur is tot nu toe amper aandacht besteed aan de rol van slachtofferbeeldvorming op relaties binnen geloofsgemeenschappen na seksuele grensoverschrijding. Een tweede analysevraag is de vraag wat het met de relaties in de geloofsgemeenschap doet dat het hier om mensen gaat die enerzijds kwetsbaar zijn en slachtoffer zijn geworden, maar die anderzijds (op het moment dat de grensoverschrijding aan het licht komt) *agency* en verantwoordelijkheid tonen en claimen.

Een derde analysevraag betreft de vraag naar de rol die theologische en ecclesiologische beelden en verwachtingen spelen in de gemeentedynamiek.

Methodologische en methodische reflectie

Aangezien mensen die seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie hebben ondervonden ervaren dat hun verhaal, hun pijn en hun betrokkenheid in de soms tumultueuze dynamiek in de geloofsgemeenschap vaak relatief onzichtbaar blijven, is er in dit onderzoek voor gekozen de dynamiek in de gemeente vanuit het perspectief van primaire slachtoffers te benaderen. En mede omdat het gezegd dat neutraliteit niet bestaat in situaties van grensoverschrijding in hoge mate waar blijkt te zijn, beperkt zich dit onderzoek ook tot dit ene perspectief.

Hoe voorkomen wij met deze opzet dat de geloofsgemeenschap als het ware te makkelijk de schuld voor wat misgaat in de schoenen geschoven krijgt? Een van de 'lenzen' waarmee de dynamiek in de gemeente wordt benaderd, vormt het contextuele denken van de Hongaars-Amerikaanse psychiater en psychotherapeut Ivan Boszormenyi-Nagy. Deze benadering maakt het mogelijk om oog te hebben voor loyaliteiten, verbondenheid en verantwoordelijkheid en om aan te sluiten bij de meerzijdige betrokkenheid van mensen die seksuele grensoverschrijding hebben ervaren. Op deze wijze doet het theoretisch kader recht aan de grote betrokkenheid van de onderzoeksparticipanten op hun geloofsgemeenschap en aan de verantwoordelijkheid die zij voor de gemeente ervaren.

Als het gaat om seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie is er per definitie sprake van botsende verhalen. Uitgaande van slechts één perspectief kan wat 'waarheid' is ook niet objectief worden vastgesteld. In deze situatie richt zich dit onderzoek op de manier waarop onderzoeksparticipanten over hun ervaringen vertellen. Ook de constructies van de onderzoeksparticipanten en de discoursen die zij zelf hanteren en waarmee zij worden geconfronteerd, vormen lenzen waarmee de dynamiek in de gemeente wordt benaderd. Een vierde lens vormt de reeds geformuleerde vraag naar theologische en ecclesiologische noties in de gemeentedynamiek.

Mensen die seksuele grensoverschrijding hebben ondervonden, hebben in het seksuele of geseksualiseerde contact met hun pastor op een uiterst schadelijke wijze objectivering ervaren. Zij hebben ervaren geen regie meer te

hebben over hun eigen leven en over hun eigen verhaal. In het contact met hun geloofsgemeenschap is de schade van de grensoverschrijding in veel gevallen nog verder verdiept. Deze ervaringen van primaire slachtoffers maken het doen van onderzoek naar deze thematiek tot een gevoelige zaak. Een zekere parallelie tussen pastorale relatie en interviewrelatie draagt aan deze gevoeligheid bij. De grootste uitdaging was dan ook om het onderzoek zo uit te voeren dat beschadigde mensen er niet verder door zouden worden beschadigd.

In dit onderzoek is uitgegaan van de ervaringen van primaire slachtoffers en is veel ruimte geboden aan hun eigen verhaal. Daarnaast probeert dit onderzoek recht te doen aan de opvallend actieve betrokkenheid die de meeste onderzoeksparticipanten gedurende het onderzoek toonden. Daar waar mensen actief meedachten en meededen aan het onderzoek is daarvoor ruimte geboden. Mensen konden dus zelf vormgeven aan de onderzoeksrelatie en aan de mate van hun inbreng.

Om twee redenen is de mogelijkheid van een actieve inbreng van onderzoeksparticipanten adequaat gebleken. Allereerst omdat op deze manier mensen die eerder een schadelijke objectivering hebben ervaren, de mogelijkheid werd geboden om in dit onderzoek tot op zekere hoogte zelf de regie te houden over de rol die zij speelden. De tweede reden is inhoudelijk. De inbreng van de onderzoeksparticipanten is niet alleen als informatie zeer relevant, met hun reflecties hebben zij daarnaast ook een belangrijke bijdrage geleverd aan de analyse.

Analyse

Uit deze beschrijving van de gemeentedynamiek blijkt onder meer een sterke negatieve correlatie tussen grensoverschrijdende pastor en primair slachtoffer. De ruimte die aan de pastor wordt geboden, raakt de benadeelde kwijt. Maar het blijkt bijvoorbeeld ook dat wat excluderend werkt niet excluderend bedoeld hoeft te zijn; zo kan bijvoorbeeld de behoefte van gemeenteleden om weer verder te gaan en om de narigheid van de grensoverschrijding achter zich te kunnen laten, uitsluitend werken.

Ook wat bedoeld is als hulp kan uitsluitend werken. Verschillende onderzoeksparticipanten hebben ervaren dat hulp van buiten de geloofsgemeenschap die niet wordt aangevuld door hulp vanuit de gemeente zelf, heeft bijgedragen aan hun isolatie, omdat mensen uit de geloofsgemeenschap zich door de aanwezigheid van hulp van buiten niet verantwoordelijk voelden voor de primaire slachtoffers. Ook blijkt dat mensen die primaire slachtoffers ondersteunen gevaar lopen zelf uit de geloofsgemeenschap te worden uitgesloten.

Als het gaat om de rol van slachtofferbeeldvorming op de gemeentedynamiek, blijkt dat mensen die seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie hebben ervaren dikwijls niet als slachtoffer worden erkend. Dit betekent echter niet dat slachtofferbeeldvorming geen rol speelt in de dynamiek in de geloofsgemeenschap. De heersende beelden van slachtoffers bepalen juist de condities die aan de etikettering als slachtoffer of als niet-slachtoffer voorafgaan en die deze etikettering bepalen. De maatschappelijk beschikbare beelden van zwakke, zielige en passieve slachtoffers dragen er enerzijds toe bij dat

mensen die grensoverschrijding hebben ervaren grote weerstand kunnen voelen om zichzelf als slachtoffer te zien. Deze beelden vormen anderzijds een belangrijke reden dat het mensen in de geloofsgemeenschap zo veel moeite kost om te zien dat de gemeenteleden die de grensoverschrijding aanhangig proberen te maken en die daarmee op pijnlijke wijze raken aan wat mensen dierbaar en heilig is, slachtoffer zijn geworden van een grensoverschrijdende pastor.

Als het gaat om de rol die theologische en ecclesiologische beelden en verwachtingen spelen in de gemeentedynamiek, vallen met name de noties vergeving en verzoening op. Zo vertellen onderzoeksparticipanten bijvoorbeeld van de wijze waarop zij werden gevraagd om de grensoverschrijdende pastor te vergeven, zodat de *status quo* in de gemeente in stand kon worden gehouden. Verschillende participanten vertellen hoezeer zij er naar verlangen de grensoverschrijdende pastor te kunnen vergeven om zelf weer verder te kunnen. Daar waar echter inzicht van de kant van de pastor ontbreekt en deze het gebeurde blijft ontkennen of bagatelliseren, hebben zij het gevoel met hun bereidheid om te vergeven te blijven zitten omdat de pastor hen niet om vergeving vraagt.

Evaluatie

Het dialogische karakter van dit onderzoek blijkt onder meer uit de gesprekken die met onderzoeksparticipanten, gemeentebegeleiders en verschillende andere betrokkenen over de analyse zijn gevoerd. De evaluatie van het onderzoek is op deze manier een gezamenlijke onderneming. Een belangrijk thema in deze gesprekken betreft de praktijk van de gemeente-

begeleiding. Gemeentebegeleiding is maatwerk; wat in één situatie goed is, hoeft dat in een andere situatie nog niet te zijn. Gemeentebegeleiders kunnen wel proberen oog te hebben voor mogelijke zorg van primaire slachtoffers voor de geloofsgemeenschap en zij kunnen ervoor zorgen dat misbruikten gedurende de periode van gemeentebegeleiding het contact met de geloofsgemeenschap niet kwijtraken. Door deze vorm van een gezamenlijke evaluatie maakt een eerste valorisatie deel uit van het onderzoek zelf. <

*Christiane (dr. C.) van den Berg-Seiffert is als predikante verbonden aan de Leidse Studenten Ekklesia.
cvdberg@csweb.nl*